

[2092 woorden inclusief bio]

De wereld op en rond het Schereplein

Bart Verschaffel en Maarten Van Den Driessche

De wijk Zuidwijk is het product van heldere, consequente planning. De sfeer is niet hectisch, er heerst geen grootstedelijke drukte, men voelt er geen grote densiteit. Het wonen is er uiteengelegd, in een mix van woningen en woningblokken volgens een leesbaar patroon en gescheiden door strepen groen. De wijk wordt bediend door een strip winkels en een reeks van kerken voor de verschillende gezindheden, allemaal op wandelafstand. Een woontoren kijkt op de wijk neer, maar voor de rest gaat het om laagbouw. Het Schereplein is een van de groene ruimtes uitgespaard tussen de blokken, bestemd voor publieke voorzieningen en met een parkfunctie. Het nieuwe scholencomplex van N2 Architecten vervangt de bestaande katholieke basisschool Christophoor, gelegen in de zuidwestelijke hoek van het terrein, en brengt deze samen in één gebouw met de openbare basisschool de Toermalijn, een kindercentrum voor dagverblijf en naschoolse opvang, en een dagcentrum voor verstandelijk gehandicapte kinderen, die alle naar het Schereplein verplaatst worden.

De beslissing om deze instellingen en voorzieningen in één gebouw onder te brengen, maar ze daarbinnen toch apart te laten functioneren, heeft bijzondere voordelen. De verzelfstandiging van het onderhoud en het beheer van het gebouw en het patrimonium, los van de pedagogische en zorgende taken van de instellingen, verdeelt rationeel de competenties en de verantwoordelijkheden over management en pedagogisch corps. Men haalt zo de financiële en organisatorische voordelen van een zekere grootschaligheid, en de maatschappelijke en sociale voordelen van concentratie en centralisatie van dienstverlening. Dit legt de mechanismen stil waarmee elders scholen via pronkerige architectuur met elkaar gaan concurreren en leerlingen willen werven. Het gaat hier samen met - het voortbestaan van - kleinschalige pedagogische entiteiten, met behoud van hun pedagogische traditie en eigenheid, en van de microculturen inzake personeelsbeleid, aanpak en gewoontes, inspiratie en aanpak. Dit is zeer positief voor het affectief comfort van kinderen en personeel. Een zekere 'rationalisatie' van beheer en gebruik hoeft dus helemaal niet te leiden tot schaalvergroting en identiteitsverlies door fusies op het niveau van de instellingen. Men kan samenleven als goede burens en een gebouw delen en samen gebruiken, en qua dienstverlening elkaar aanvullen, zonder tot één organisatie te versmelten. Het is belangrijk na te gaan hoe een (relatief) grootschalig architectuurproject de kleinschaligheid respecteert en ruimtelijk concretiseert.

N2 Architecten heeft *niet* gekozen voor paviljoenbouw, waarbij de verschillende gebruikers op één terrein elk een eigen gebouw krijgen, enkel verbonden door het groen en de buitenruimte, en heeft evenmin gekozen voor een gebouw als een blok, dat alle gebruikers onder één dak verenigt, en de eigenheid van elke entiteit naar buiten toe onzichtbaar maakt. Het gebouw is opgevat als een samengesteld geheel, gemaakt van duidelijk te onderscheiden vleugels, elk bestemd voor één functie of voor één van de hoofdgebruikers. Enkel in het zuidelijke deel van het gebouw, samen gebruikt door de basisschool de Toermalijn en het kindercentrum met de voorschouw en de kinderopvang, is de verdeling van de ruimtes minder leesbaar. Deze verschillende vleugels van het gebouw hebben niet elk een aparte ingang aan de straat en een aparte toegangsweg. Zo zouden de verschillende gebruikers immers het gebouw van verschillende kanten benaderen, betreden en verlaten, het verkeer vooraf gekanaliseerd worden, en zouden de gebruikers van het gebouw zich niet mengen. Het is inderdaad perfect mogelijk technische en logistieke infrastructuur samen te gebruiken zonder een gemeenschappelijk project, en dus zonder samen te leven. In de Wereld op Zuid sluit elk onderdeel echter

binnen in het gebouw rechtstreeks aan op een centrale hal die gemeenschappelijk wordt gebruikt. Die gemeenschappelijkheid representeert echter niet een zware overkoepelende identiteit: het gaat in de eerste plaats om een circulatie- en ontmoetingsruimte. De toegang tot het complex en tot de centrale hal is niet een imposante poort die het geheel van het gebouw naar de straat toe monumentaliseert en officialiseert, en met één stem voor de gebruikers begint te spreken. De toegangen zijn wel gemeenschappelijk, maar worden niet benadrukt.

Het merendeel van de woningblokken in de wijk zijn, geheel volgens de goede planningsprincipes, noord-zuid georiënteerd. De nieuwe school op het Schereplein is gepland op het terrein naast de bestaande school, zo dat die in gebruik kon blijven tot het nieuwe gebouw voltooid is. Het nieuwe gebouw is, net zoals de bestaande school, west-oost georiënteerd: de school keert zich zo naar de wijk. Ze staat dwars op de zichtlijnen tussen de woningblokken en wordt daardoor een referentiepunt. Tegelijk past het zich in de ruime omgeving in: het gebouw is uit bruine baksteen, net zoals de meeste woningen rond het plein, en is slechts twee bouwlagen hoog: het is zowat het laagste gebouw van de omgeving. Het gebouw *domineert* dus niet. Doordat men relatief gemakkelijk over het gebouw heen kijkt, en de achterliggende gebouwen ziet, voelt het complex en het hele terrein wel aan als een omschreven, compact blok, met een eigen identiteit en een bijzondere functie, en als een soort van centrum. De groenaanleg rondom het gebouw zal dit nog versterken. Een voorbijganger zal door de grote ramen wel zien en allicht snel begrijpen dat het om een school gaat. Maar dat betekent niet dat het gebouw zijn publieke functie exposeert. Het straalt wel een zekere strengheid en getemperde monumentaliteit uit, die de publieke functie van het gebouw doet voelen of vermoeden. Dit bijvoorbeeld doordat de lange zuid- en noordgevel, zij het op een zeer verschillende manier, geheel gesloten zijn. Zuidelijk, dus naar het midden van de wijk toe, toont het gebouw een voorkant van een lange bruine baksteengevel, onderbroken door grote ramen, maar zonder deuren of toegangen. De noordelijke gevel is duidelijk de achterkant van het gebouw, met in het midden de hoge achterwand van de sportzaal, en voor een grootste deel nagenoeg blind. (Aan deze zijde zijn de parkeerplaatsen voorzien). De toegangen tot het gebouw zijn onopvallend in de twee korte zijden van het gebouw gesitueerd: de hoofdingang in een hoek van de westgevel en de Christophoorvleugel, een tweede ingang aan de oostkant, beschermd, in een halfopen binnenkoer. Van op de straat zijn de beide ingangen nauwelijks te zien: men kan dus niet plechtig naderen, of geïmponeerd worden door een deur... Maar de beide zijgevels - de westgevel, en oostelijk de gevels van de binnenkoer - zijn dan wel bekleed met travertijn, wat - temidden van de architectuur van de wijk - het publiek karakter en het belang van het gebouw wel duidelijk aangeeft. Algemeen is zo dat wat betreft de materiaal- en kleurkeuze, en wat betreft de sfeer en toon, het uitzicht of de buitenkant van het gebouw, en het interieur van het complex opvallend contrasteren. Nuchter-zakelijk maar waardig buiten, huiselijk binnen.

Het hart van het complex is de gemeenschappelijke inkomsthal met een vide met bovenlicht en rondgang, die van west naar oost dwars door het complex loopt, en de ruimtes van de hoofdgebruikers op twee niveaus tegelijk verbindt en uit elkaar haalt. Elke instelling heeft haar eigen domein, dat telkens vanaf de centrale hal begint, met een drempel en een deur. De hal ligt, vanuit elk van de instellingen gezien, 'buiten' het eigen terrein. De ruimtes van de verschillende directies en personeel, en de ontvangruimtes in elk van de vleugels liggen telkens dicht bij de ingang, en dit op het gelijkvloers zowel als op de rondgang op de eerste verdieping. Ze 'bewaken' dus de eigen toegang. De gemeenschappelijke centrale hal dient als 'sluis' tussen het buitengebied en de scholen, als circulatieruimte, maar ook voor gemeenschappelijke functies. Naast het houten torenpaviljoen voor de conciërge, van waaruit de ontvangst en bewaking voor het gehele gebouw gebeurt, is er immers een tweede houten volume met een keuken in de hal geplaatst, met enkele sets zware tafels en banken. De hal dient tevens

als eetzaal: de keuken bedient alle gebruikers. Op de hal sluit gelijkvloers ook een ontmoetingsruimte en wachtruimte aan, die door de ouders van de twee basisscholen gebruikt kan worden. Boven deze ontmoetingsruimte verbreedt de rondgang zich tot een ruim terras met de mediatheek, met leesplekken en een kinderbibliotheek voor iedereen. De centrale hal fungeert zo als een ontmoetingsplaats en is een gedeelde ruimte. Maar ze is wel niet groot genoeg en ook niet aangepast voor collectieve activiteiten: ze is niet geschikt als verzamelplaats of als feestzaal. De Wereld op Zuid slaagt er zo in om een aantal verwante, maar toch verschillende, kleine werelden-voor-kinderen daadwerkelijk samen te brengen en op elkaar te betrekken, zonder ze naar elkaar toe te duwen en te forceren. Het gebouw organiseert de ontmoeting, en de gebruikers botsen dus steeds op elkaar: zowel de ouders, de personeelsleden van de verschillende scholen, als de kinderen. Maar de onderdelen van het gebouw zijn naast elkaar gelegd, ze kijken van elkaar weg en dringen niet in elkaar door. De verschillende gebruikers ontmoeten elkaar in een 'middengebied', dat werkt zoals de buitenruimte rond het gebouw, en van een andere schaal is dan de eigen ruimtes, een andere sfeer uitstraalt, en andere functies opneemt.

De twee basisscholen gebruiken het beproefd model van klassieke klaslokalen, in Christophoor langs weerszijden van een midden gang geschakeld die regelmatig verbreedt tot een kamer, in de Toermalijn geschikt rond een patio. De ruimtes voor het personeel en de leerkrachten zijn telkens relatief klein: de school is voor de kinderen bedoeld. Naast de klassen zijn ruime binnenspeelhoeken voorzien, dicht bij de toegangen, waar de kinderen kunnen verblijven tot ze door hun ouders opgehaald worden. Maar deze ruimtes concurreren zeker niet met de centrale hal. De ruimtes van iedere instelling houden een huiselijke maat. De vleugels van de beide basisscholen zijn opgevat als leef- en werkruimtes voor kleine groepen, waarvan de leden elkaar individueel ontmoeten in de gangen en de gemeenschappelijke hal. Er zijn geen binnenruimtes, of eigen buitenruimtes, om de schoolgemeenschap als geheel te verzamelen en te theatraliseren.

Bijzonder bepalend voor het complex is de sporthal, die noordelijk naast de centrale hal is gesitueerd, tussen de basisschool Christophoor en het dagcentrum Pameijer in. De sobere maar mooie sporthal versterkt de betekenis en de werking van de centrale hal. De hal werkt, ten opzichte van de bijna huiselijke 'binnen'-ruimtes van de scholen als een soort van 'buiten' en als een publieke ruimte. Dit is het gevolg van de dubbele hoogte en de lengte van de zaal, van de veelheid van mogelijke gezichtspunten, van de sterke presentie van de portiersloge en het keukenblok die opgevat zijn als zelfstandige houten paviljoenen. Maar het is vooral de naastgelegen sportzaal die het karakter van de inkomhal bepaalt. De scheiding tussen beide is een glaswand van slechts één laag hoog, over de ganse lengte, die geheel kan openschuiven. Zo is er dus overal een - weliswaar lage - doorkijk vanuit de inkomhal in de hoge sportzaal, met de twee velden, tribunes, en alle sport- en turntuigen. De doorkijk creëert een schaalbreuk, die het gebouw opentrekt. De inkomhal functioneert immers niet enkel als circulatieruimte en als 'centrum' voor de instellingen die werken voor kinderen, maar tegelijkertijd als een - relatief bescheiden - atrium voor een sportzaal, die naast die kinderwereld zeer groot en zelfs bijna overgedimensioneerd aanvoelt. De sportzaal is immers ontworpen en gemaakt voor volwassenen. De sporttoestellen, de basketvelden uitgetekend op de vloer, de tribunes, zijn niet gemaakt voor kinderen. De Wereld op Zuid —die wel een 'brede school' genoemd wordt, maar in feite een breed leer- en zorgcentrum voor kinderen is - botst in de sportzaal op een functie die *niet past* bij de rest van het gebouw. Hoewel architecturaal en planmatig bijzonder knap vormgegeven, zonder overbodige luxe of complexiteit, ontstaat hierdoor toch een spanning of een onbeslistheid. Wat is het hart van het gebouw: een grote huiskamer of een stedelijke, publiek binnenplein? De onduidelijkheid is echter geen probleem, integendeel: het feit dat de grootste ruimte en het hart

van het scholencomplex tegelijk ook gewoon de bar van de sportzaal is, redt het gebouw van benepenheid. De sporthal werkt ten opzichte van de school als een soort van 'realiteitsprincipe' dat er - zijdelings - aan herinnert dat kinderen wel recht hebben op een school en een Wereld waar ze beschermd zijn, en die er is voor hen, maar dat het ook waar is dat kinderen niet *thuishoren* in een goed georganiseerde, gelukte 'kinderwereld'. Ze moeten die ontgroeien, en volwassen worden: de échte Wereld op Zuid ligt rond de school.

Bart Verschaffel is filosoof en hoogleraar aan de Vakgroep Architectuur & Stedenbouw van de Universiteit Gent. Maarten Van Den Driessche is ingenieur-architect en als onderzoeksassistent verbonden aan de Vakgroep Architectuur & Stedenbouw van de Universiteit Gent. Ze zijn de samenstellers en auteurs van het boek *De School als Ontwerpopgave: Schoolarchitectuur in Vlaanderen 1995-2005* (Gent: A&S/books, 2006).